

В ПЕТЛІ ЧАСУ

Фантастична повість

Виявляється, штормове застереження передають не лише кораблям, а й тихим степовим селам, біля яких не те, що моря немає, а й навіть річки, якщо не рахувати колгоспного ставка, як то, наприклад, у Вітряках.

"Вітряки, Вітряки?.. — повторите ви замислено. — Гм... Не чув. Цікаво, де вони, ці Вітряки?"

Якщо вам доведеться їхати автострадою "Москва — Сімферополь", то десь за Дніпром, у синій далині безмежного роздолля хлібних ланів, де під високим небом Придніпров'я половіють пшениці, на якомусь там кілометрі майне край дороги нічим не примітна голуба табличка з білими літерами: "с. Вітряки. 3 км".

До села веде асфальтівка, обсаджена з обох боків яблунями та грушами, між якими в густій траві блакитніє петрів батіг. З автостради добре видно, що село розташувалося на трьох пологих пагорбах. Взагалі, місцевість у тих краях нерівна, багата на горби та косогори, над якими постійно крутяться вітри. В давнину тут замалим не на кожному узвишші махали крилами вітряки — звідси походить і назва села.

А навколо — все поля і поля, жовті о цій порі — якраз половіють хліба. І коли глянеш на Вітряки здалеку, на три пагорби, що витягнулись один за одним і потопають у садах, на білостінні хати з лелечими гніздами, що чорніють і на тополях з осоками, то село вам здасться великим пароплавом з червоною трубою ближче до корми (силосна башта), що пливе серед безмежного моря хлібів.

І все ж навіть у степових Вітряках пролунало одного разу штормове застереження. Як, між іншим, і по всій області (степовій, до речі), теж далекій від морів-океанів, з якими у нас в першу чергу й асоціюється дещо... мм... бурхлива суть слова "шторм".

Принаймні, так був переконаний Роман Гордієнко. Того ранку він збирався на рибалку до колгоспного ставка. Оскільки ж Роман уже припізнювався (пішла сьома година ранку), то до хати не зайшов, а вбіг, тримаючи в руках не зовсім естетичну іржаву бляшанку. У ній копошилися тільки-но накопані черв'яки.

— Таїско? — погукав дружину, котра, як і більшість жінок, розпочала вихідний з генерального прибирання в рідних пенатах. — Ти не бачила коробочку з-під пудри "рашен"?

— А для чого це тобі пудра? — із сусідньої кімнати виглянула під стать чоловіку висока блондинка, років двадцяти п'яти. — Щось я раніше не завбачала, щоб ти так цікавився жіночою косметикою.

— У тій коробочці рибальські гачки, — мусив зізнатися чоловік.

— Хі-і-і... То ти висипав пудру, щоб забрати коробочку під ті осоружні гачки, на які я всюди натикаюся в хаті і через них вже боюся й на диван сісти?

— Вона була... майже порожня, — поспішно запевнив чоловік, відводячи очі убік. — То ти не бачила?

— Мало в мене свого клопоту, щоб я ще слідкувала і за твоїми рибальськими причандаллями! Ей-ей?! — раптом обурливо верескнула вона. — Ти ж куди ото бляшанку на стіл поставив. Зараз же винеси ту гидоту з хати!

— Хіба це гидота? Це ж... розчудесні черв'яки, — та оскільки дружина не поділила його захоплення "розчудесними черв'яками", Роман виніс бляшанку з хати і повернувся шукати коробочку з-під пудри "рашен". Нарешті вона знайшлася. І ось тоді музика, що тихо лінула з приймача, урвалася, і диктор раптом сказав:

— Увага! Увага! Передаємо штормове застереження!

— Штормове застереження? — здивувався Роман. — Та який може бути шторм у наших краях?

— Ой, та що ж це таке? — заголосила Таїса. — Шторм, а ти зібрався бозна-куди!

— Ти так забідкалася, ніби я вирушаю на край світу білого. А ставок — три кілометри від села, — і додав насмішкувато: — І штормів на ньому я щось раніше не помічав.

— Увага! Увага! — вдруге почав диктор. — Передаємо штормове застереження. У місті й по області сьогодні очікується смерч.

— Коли б не було небезпеки, то не застерігали б!

— Хіба вони, — кивнув Роман на приймач, — персонально для мене передають? Сказано: смерч очікується на території області.

Тут із кімнати вибігла Тетянка в довгій ляній сорочинці і затигла на всю хату:

— Ма-а... Я теж хочу побачити смерча-а...

— Цур йому, пек! — вигукнула мати. — Жили ми досі без смерча, то, гадаю, й далі якимось без нього проживемо.

Скориставшись, що увагу дружини відволікла дочка, Роман прожогом вискочив з хати. І якраз вчасно, бо кури обступили бляшанку, що її він необачно поставив на ґанку, і збуджено сокоріли, вихоплюючи з неї черв'яків.

— А-а... киш! Щоб вас! — Роман ледве встиг вихопити з курячого ґвалту бляшанку, в якій дещо і для нього залишилося.

Вийшов у двір. Сусід, колгоспний механізатор Гапочка, стояв чомусь на даху своєї хати і пильно дивився в небо. А на протилежному кінці даху, біля гребеня, стояв у гнізді чорногуз і теж, задерши вгору голову, пильно вдивлявся в небо.

— Що ви там виглядаєте, Петровичу, із своїм бузьком? — гукнув Гордієнко. — Гостей, чи що?

— Та смерча, щоб його дідько заніс куди-небудь подалі від нас! — озвався з даху Гапочка. — Хіба не чув про штормове застереження? А дах у мене ненадійний, боюсь, коли б чого...

— Який там шторм, коли від нас до моря п'ять годин їзди!

Роман вивів з сарая велосипед, прив'язав до рами вудочки, на руль почепив металевий садок, у який поклав бляшанку з черв'яками та целофановий згорток з обідом — сало та хліб. І хоч небо з самого ранку обіклали сизуваті, непривітні хмари, що, згущуючись і чорніючи, низько сунули над селом з півночі на південь, Гордієнко вирішив на них не звертати уваги. Не осінь же! Захопив лише на випадок дощу нейлонову куртку з відлогою і на тім екіпіровку й обмежив. Коли вивів велосипед з двору, вулицею, гупаючи ціпком, бігла Мотря Каленичиха, аж пісок кушпелив з-під її дебелих ніг.

— Куди ж це ви, тітко, розігналися спозаранку?

— Ой!.. Не питай, бо таке твориться! — вигукнула та. — Смерть он до нас летить!

— Не смерть, тітко, а смерч.

— Ологи риються, ото й дорилися, — не слухаючи його, галасувала Мотря на всю вулицю. — Ологи все винуваті, ологи!

— А-а... геологи? — здогадався Роман, бо в їхньому районі працювала геологічна експедиція. — Вони залізну руду шукають, тітко.

— Руду шукають чи, мо' й біляву — я того не знаю. А смерчу й знайшли. — Заквапилася. — То я побігла, треба ж бо людям передати!

— Дарма стараєтесь, радіо вже передало.

— Еге, так, як я передам про смерчу, ніяке твоє радіо не передасть! — і, здіймаючи пил, стара побігла далі.

Слідом за нею поїхав і Роман, радий, що таки вирвався на риболовлю. Останні півтора місяці вихідних у колгоспі не було — сільську інтелігенцію та службовців щосуботи й щонеділі кидали то на прополку городини, то кукурудзи чи соняхів. Нарешті дали вихідний — не пропадати ж рибалці через якесь там штормове застереження! Ах, як добре їхати на рибалку! Коли б отак до роботи тягло — ціни б тоді людям не було!

Так міркував Роман, натискуючи на педалі. За селом він повернув на леваду і поїхав стежкою, що кривуляла з боку в бік. Зненацька гуркнув грім (перший сьогодні) і повернув Романа до дійсності. У світі білому чомусь непривітно стало, хмари спустилися ще нижче, почорніли. Всюди було пустельно, тільки попереду косогором понад пшеничним полем поспішав на ферму "Беларусь", тягнучи причеп із зеленою масою, та ген на леваді дід у брилі пас корову.

Грім гуркнув, наче голос пробував, і знову запанувала тиша, трохи навіть аж підозріла, ніби світ насторожено причаївся в очікуванні лиха. Чорно-сизі хмари чомусь почали знизу жовтіти, і та неприродна жовтизна, від якої різало в очах, заливала все навколо.

До ставка залишалося щось із кілометр, як Гордієнко раптом відчув небезпеку. І відчув її потилицею, наче хтось позаду, ховаючись у засідці, взяв його на мушку. Відчуття небезпеки було таким сильним і тривожним, що він зупинився. Повагавшись якусь мить, оглянувся. І нараз йому перехопило подих.

На північному заході, десь кілометрах у трьох звідси, виник — від землі до неба — стовп, схожий формою на гігантську лійку з широким розтрубом. Крутячись навколо своєї осі, він одночасно швидко наближався до Вітряків, цілячись якраз на леваду. Роман тільки зафіксував очима той стовп, а сам ще нічого не встиг і усвідомити, як праворуч від стовпа-лійки виник ще один — більший і грізніший на вигляд. Хвостаті чудовиська, загрозливо чорні знизу, світлі всередині, почали сходитись.

"Смерч! Та не один, а цілих два!"

Чи подумав, чи вигукнув Роман і з шумом видихнув повітря з легень. На тлі чорних і кошлатих хмаровищ, що знизу розливали нереальну жовтизну, те видовисько було не з приємних. Якусь мить Гордієнко міркував, що робити: чи далі їхати, чи, може, доки не пізно, повернути назад? А втім, уже, гадається, пізно.

Стовпи-лійки швидко зближувалися між собою й одночасно летіли вперед. Були вони вже на відстані кілометра від села. Ще по якомусь часі хвостаті чудовиська зішлись знизу майже впритул, ось вони перекрутилися і налилися чорною синявою, а верхні частини гігантських лійок були ще на значній відстані одна від одної. Та тільки вони почали сходитись, як над ними з'явилася вогняна куля завбільшки з футбольний

м'яч. Сліпуче спалахнувши, куля завертілася між лійками і на тлі чорно-сизих хмар видавалася ще яскравішою. На неї боляче було дивитися.

Скручені знизу смерчі рушили з місця і нестримно понеслися на село. А вгорі між ними вертілася куля, і від неї розходилися кола — то зелені, то сині, то жовті.

Роман оглянувся, шукаючи захистку. До села було далеко.

"Не встигну", — подумав він.

Попереду за кілька десятків метрів росла стара розлога верба, і Роман, не знайшовши нічого кращого, вирішив під нею шукати захистку. Тим часом повітря прийшло в рух, заструменіло і, набираючи швидкість, понеслося левадою. Хтось невидимий засвистів, загоготів, заухкав навколо. Роман щосили крутив педалі, щоб устигнути до верби, велосипед трясло й підкидало на нерівностях. Озираючись, він бачив, що хвостаті чудовиська мчать йому напереріз. Ось вони перетнули косогір (у небо, завертівшись, полетіли вирвані з корінням пшеничні стебла, і видно було, як з них дощем сипонуло зерно). Наздогнавши трактор, що віз на ферму зелену масу, стовпи накрили його наче скляним ковпаком, і Роман побачив, як "Беларусь" з причепом відірвався від землі і поплив у повітрі. І навіть видно було, як у кабіні метався тракторист: певно, він не бачив смерчу, за гуркотом мотору нічого не чув і тепер не міг збагнути, що ж сталося і яка сила підняла його машинерію в повітря?..

А над левадою вже плив у повітрі дід з коровою. Дригаючи ногами, старий хапався руками за повітря, а корова — головою донизу, а задніми ногами вгору — вертілася навколо своєї осі. І над нею пурхав дідів бриль.

Почувся різкий тріск, верба, до якої поспішав Гордієнко, затріщала й, на очах переломившись навпіл, гуркнулась на землю, розсипаючи листя. У небо вихором заструменіло і потекло листя, в одну мить верба стала голою, як пізньої осені.

І тут ніби хтось дихнув Роману в лице, дихнув холодно, зимно, аж мороз пішов по спині, власне тіло видалось легким, майже невагомим. І Роман відчув, що колеса його велосипеда вже не торкаються землі. І хоч він ще швидше закрутив педалями, та ясно бачив, що колеса крутяться в повітрі, а сам він не їде велосипедом, а летить на ньому, як Вакула на чорті. Летить левадою, піднімаючись усе вище і вище...

Спалахнули дві зелені блискавиці.

"Чому зелені? — майнула думка. — Хіба в природі існують зелені блискавиці?.."

І більше він не пам'ятав нічого...

Смерч налетів на Вітряки з ревиськом, свистом та виляском. Ламаючи тини й дерева, він з гоготінням розбишаки в хмарі куряви й сміття понісся через двори й городи. Таїса ледве встигла підхопити на руки доньку та вскочити в сіни. Хотіла було зачинити за собою двері, а вони раптом зникли. Наче в якомусь химерному сні шукає жінка двері, а їх немає... І бачить вона, що хатні двері пливуть двором, здіймаючись усе вище й вище...

Смерч бешкетував всього лише кілька хвилин. Пронісся він через Вітряки з півночі на південь, і там, де пролетіли ті хвостаті чудовиська, як дорога пролягла — неширока, але руйнівна. У тій смузі повалило тини і стовпи, повиривало з корінням дерева, витоптало городи, понівечило сади і всюди понакидало різного збіжжя, сміття та хмизу.

Було зірвано й кілька дахів. Першим полетів дах з хати Порфирія Гапочки. Смерч поніс його над Вітряками так делікатно, що в гнізді сиділа чорногузиха із своєю малечею. Гапочка розшукав дах за селом, край дороги, що вела до райцентру. Смерч акуратно опустив його на траву, і в гнізді все так же сиділа чорногузиха із своїм виводком.

Витягуючи довгу шию, вона роздивлялася навколо — здивована і вражена.

Гапочка затовк недопалок, сплюнув і заспокоїв птаху:

— Сиди і не панікуй, а я щось придумаю. Чи зрозуміла його червонодзьоба птаха чи ні — невідомо, а тільки, "не панікуючи", сиділа у гнізді на даху край дороги, доки не повернувся господар з візком. Покректавши, гніздо було чималим, Гапочка переніс його у візок і, пихкаючи "Примою", привіз додому. Черногузиха летіла за ним назірці. Гапочка подивився на свою хату без даху — сакля саклею, — поміркував і приладнав гніздо на сарайчику.

— Поживете, значить, тут, доки я змайструю на хату новий дах, — заспокоїв лелек.

Але найбільшою витівкою смерчу (про це вже під кінець дня розказували з гумором, згущуючи заради сміху подробиці) стала історія з карасями. Прямуючи до села, смерч дорогою натрапив на ставок у балці, витягнув з нього всю воду з карасями, приніс її до Вітряків і линув на село. З водою посипались з неба й карасі — живі-живісінькі. Вони падали на вулиці, в двори, городи тощо. Вітряківці визбирували їх, галасували й сміялись, відвівши нарешті свої душі. А раді вітряківці були тому, що ніхто з них не постраждав, усі живі й здорові. Спасибі смерчу, що не загубив живої душі. Та невдовзі виявилось, що одного з вітряківців немає — колгоспного економіста Романа Гордієнка, котрий за кілька хвилин до смерчу поїхав до ставка ловити рибу і щез, як крізь землю провалився. Чи смерч його заніс, чи ще якесь лихо трапилось — того ніхто з вітряківців не знав. Таїса, як тільки вляглася природна веремія, побігла до ставка шукати Романа, але ні ставка, ні чоловіка свого там не побачила. Від ставка лишилася хоч калюжа, а від чоловіка — так і сліду... Таїса заметалася на березі, оббігала двічі те, що ще зранку було ставком, гукала, кричала — марно. Повернулась додому (мала слабеньку надію, що, доки вона бігала, Роман іншою дорогою повернувся в село), Тетянка стояла посеред двору і плакала.

— Татко не приходив? — вигукнула бліда, розпатлана мати.

— Я бо-оюся... татка смерч забрав.

— Таке вигадала! Татко наш у відрядження поїхав.

— А коли він повернеться?

— Скоро, доню, скоро...

Таїса підхопила на руки дочку і розревілася.

До двору під'їхав дільничний (йому вже передали по бездротовому телеграфу, що смерч заніс людину), хмурячись, розпитав, коли та куди, та якою дорогою поїхав Роман, сам з'їздив до ставка. Повернувшись до контори колгоспу, порадився з головою і вирішив створити з добровольців пошукову групу. Сам же її й очолив. До вечора пошуковці обстежили всі околиці села, яр і кожну западину, заглядали в кущі й гущавини дерев і розійшлися ні з чим.

Роман Гордієнко загадково щез.

Годин зо три-чотири небо над селом було зтягнене важкими чорними хмарами і не віщувало нічого доброго. Наполохані смерчем вітряківці після полудня позачиняли худобу та птицю і самі поховалися по хатах. Чорні хмари все громадились, громадились, зрідка прокочувався над полями грім. Небо шматували блискавиці. Потім налетів шквальний вітер, і зрештою сипонуло рясною зливою. Кілька хвилин падав град, але дрібний і рідкий — шкоди у Вітряках він не завдав. Різко похолодало.

Злива лопотіла хоч із виляском, але недовго, під вечір випогодилося, чорне хмаровище посунуло далі, і невдовзі виглянуло призахідне сонце.

Увечері обласне радіо передало, що в першій половині дня в багатьох районах області пройшли рясні зливи, що в деяких місцях випав град — великий, з куряче яйце завбільшки, круглої форми, але з гострими шипами. Посівам зернових культур у деяких господарствах, соняшнику та лісосмугам завдано значних збитків.

З коментарями виступив представник гідрометобсерваторії:

— Кілька днів по області панував циклон, що прийшов до нас з півдня, — розказував він добре поставленим голосом. — Подібні циклони мають високу швидкість. Однак цей просувався черепашачою ходою, бо шлях йому перетнув антициклон. Південний гість приніс чимало вологи у вигляді дощу та граду. До цього, як відомо, стояла суха погода. Різниця в температурах спричинилася до сильного переміщення хмар, виникли шквальні вітри до двадцяти двох, а місцями і тридцяти метрів на секунду. У деяких районах області пронеслися смерчі, з корінням вирываючи дерева. В деяких селах пошкоджено будівлі, а також завдано лиха садам і полям...

— Що ти про шкоду тільки й торочиш? Ти передай по своєму радіві, що людина у Вітряках зeszла — оце лихо, будь воно неладне! А збитки поправимі, доки руки — ноги у нас цілі, все наживемо, — бурчав на адресу представника гідрометобсерваторії, котрий саме виступав по обласному радіо, Порфирій Гапочка, навішуючи до Гордієнкової хати зірвані двері, їх він знайшов цілими-цілісінькими за селом. Таїсі було не до дверей. Вона бігала то в контору колгоспу, бо здавалося, що Роман уже там, то до дільничного, бо здавалось, що той знає про Романа все, то вибігала вкотре за село й гукала Романа, а прибігши додому, ще в дворі гукала чоловіка, бо здавалось їй, що він уже в хаті...

— Не печалься, сусідко, — пихкаючи "Примою" та немилосердно кашляючи, утішав Гапочка Таїсу. — Діда Пронька смерч теж носив, а дід живий і здоровий. А що Романа довго немає, так, напевне ж, смерч його заніс далеко...

Таїса мовчала, сусіда вона не бачила і не чула.

Зітхнувши, Гапочка затовк недопалок і пішов у свій двір. Хотів було повечеряти, але тільки потримав у руках ложку, встав з-за столу, прихопив три пачки "Прими" та електричний ліхтарик і пішов за село. Кажуть, усю ніч понад селом — то з одного його боку, то з іншого — кружляв вогник ліхтарика і наче сигналізував комусь. Додому Гапочка повернувся лише вранці, як уже добре розвіднилося. Йшов забрюханий по пояс — вночі випала велика роса, — смоктав "Приму" і кашляв. Вигляд у нього був похмурий, стомлений і наче аж винуватий, ніби йому доручили важливе діло, а він не виправдав покладені на нього сподівання. А в руці тримав ліхтарик, у якому все ще, незважаючи на білий день, світилася крихітна лампочка. Як сама надія...

Вранці другого дня, після того, як пролетів смерч, у районі було створено надзвичайну комісію, в обов'язки якої входило: визначити розміри та вартість шкоди, завданої окремим господарствам стихійними силами природи, і перш за все — пошуки зниклої під час проходження смерчу людини. Комісію очолив заступник голови райвиконкому, в її склад увійшли: заступник начальника міліції, районний агроном, представник держстраху, начальник будівельної організації, головний лікар, а також по одному представнику від кожного потерпілого колгоспу. Того ж дня надзвичайна комісія зібралась на своє перше засідання. Відкрив його голова комісії.

— Перш, ніж перейти до суті, — почав він, — я хочу надати слово спеціалісту по смерчах та інших грізних явищах природи, старшому науковому працівникові науково-дослідного інституту Гідрометеорології, завідуючій відділом "Небезпечні явища природи" Валерії Андріївні Коростень.

Звелася молода, літ двадцяти семи, вродлива жінка вище середнього зросту. Легко ступаючи, спеціалістка з грізних явищ природи підійшла до стіни, на якій висіла крупномасштабна карта району.

— Хоч у слові "смерч" і вчувається щось близьке за звучанням до слова "смерть", — почала вона, — але походить воно від слова "смеркатися", бо при смерчах здебільшого темніє, ніби вечоріє, смеркається. Що смерчі належать до грізних явищ природи, говорити не буду, тут і так усе ясно. Скажу тільки, що лише в США, наприклад, від смерчів (там їх називають "торнадо", від іспанського слова "торнада" — гроза) за останні півстоліття зафіксовано сімнадцять тисяч смертей, у середньому за рік від них гине більше ста чоловік, а шкода, завдана ними, в деякі роки сягає двох мільярдів доларів. В Європі поширена назва "тромб", в Австралії смерчі називають "віллі-віллі", в пустелях їх ще величають "дияволами".

Поправила на плечі ремінець сумки, на мить задумалась.

— Що можна сказати про саму природу смерчів? Це дуже сильний, часом надзвичайно руйнівний вихор, що спускається з потужної купчасто-дощової хмари, яку ще називають смерчовою, тобто материнською. Спускається він з такої хмари у вигляді стовпа з вертикальною, що витягується, віссю діаметром від декількох до сотні метрів. Зустрічається смерч на всіх широтах, крім полярних. На земній кулі є райони, де смерчі повторюються часто, наприклад, центральні штати Америки, Долина смерчів в СРСР. Форми смерчів різноманітні, схожі вони то на хоботи, колони, змії, вірьовки, лійки, воронки, то розпливчасті, ті, що стеляться. Причини виникнення смерчів. Вони з'являються тоді, коли під шаром сухого повітря розташовується тепле і дуже вологе повітря. Між цими повітряними масами і формується шар, у якому на верхнім кордоні температура вища, ніж на нижньому, тобто має місце температурна інверсія. Під шаром інверсії накопичується водяна пара. І коли вологе повітря знизу проникає в нестійкий шар, що лежить над ним, виникає потужний вихор — стовп теплого і вологого повітря, що піднімається, як дим з труби. Це — термік. Вихор, що виник, прориває шар інверсії, в цей час посилюється всмоктування, що втягує вологе повітря в ту щілину, що утворилася в інверсії. Швидко зростає і купчасто-дощова (грозова або градова) хмара, в якій вихор набуває величезної

сили. Сам процес — стрімкий, як викид піни з вогнегасника. Мить — і вже завертівся між небом і землею гігантський стовп...

Валерія Андріївна взяла указку і підійшла до карти.

— Вчорашній смерч виник неподалік села Вітряки під потужною купчасто-дощовою хмарою. У Вітряках в обійми смерчу потрапило троє людей: колгоспний економіст Роман Гордієнко — про нього ще буде сьогодні мова, дід Пронько з коровою і тракторист Бондаренко з трактором "Беларусь" та причепом. У колгоспі знесено ферму. Смерч вибрав воду із ставка і вилив її разом з карасями на Вітряки. У балці біля села Андріївки смерч позламавав тридцятирічні верби на висоті один-два метри від землі і пеньки позакручував за годинниковою стрілкою. У третьому селі на своїй трасі — Грушівці — смерч теж завдав чимало шкоди. Варто зауважити, що руйнівні процеси смерчу посилювали не тільки ураганний вітер, але й сам перепад тиску, що раптово сягнув такої сили, котра буває лише при вибухах. Як наш, так і більшість смерчів при своєму рухові торкаються земної поверхні на одну-дві хвилини і залишають слід довжиною не більше десятка чи й сотні метрів. Потім вони рухаються в повітрі, по якомусь часі на певний проміжок знову спускаються на землю. Тобто пересуваються або хвилеподібно, або стрибками. Наш смерч переміщувався з північного заходу на північний схід в напрямку теплого тропосферного повітряного потоку. Швидкість руху, як і у всіх смерчів, була непостійна: від десяти-дванадцяти метрів на секунду до сорока. Траса руху — близько п'ятнадцяти кілометрів, але не суцільна, бо смерч нісся стрибками, окремих ділянок взагалі не торкався підосвою стовпа. Тому смуга руйнацій, якщо сплюсувати окремі ділянки, невелика, біля трьох кілометрів. Ширина траси — близько вісімдесяти метрів. Характер руйнацій будівель такий: видавлені віконні рами (але не всюди), в Андріївці хати й сараї зірвані ніби зсередини, бо стіни повалені назовні — це характерна особливість смерчів. Спершу смерч знімає дах, а вже тоді розкидає стіни, хоча може стін і не зачепити взагалі. Шквальні та ураганні вітри позаносили птицю — курей та іншу домашню птицю — за багато кілометрів. Частину захопленої птиці смерч кидав уже мертвою, а частині лише повисмикував

пир'я і спускав на землю голих курей, без єдиної пир'їнки, але живими. Якщо Вітряки відбулися ще легко, то сусіднє село Андріївка постраждало дужче, а Грушівка — особливо тяжко. Зона зірваних дахів, розкиданих стін, викорчуваних дерев і повалених стовпів там сягає місцями шириною до ста двадцяти метрів. Зірвано також бетонне зерносховище, зруйновані ферми. Смерч заніс у степ воза з кіньми і кілька корів, але опустив їх на землю цілими. Хліб поліг на полі смугою до п'ятнадцяти метрів, усі дерева на трасі руху знищені. Людських жертв, на щастя, немає, зникла лише одна людина.

— Ось про цей випадок — трагічний чи ні, ми поки що не знаємо, — і поговоримо, — після представника НДІ Гідрометеорології взяв слово заступник начальника райміліції, високий, худорлявий чоловік не без деякого зовнішнього лоску. — Як ви знаєте, в суботу, під час проходження смерчу, зник економіст колгоспу "За мир" Роман Павлович Гордієнко. Ми вже почали обстеження траси руху смерчу як наземним шляхом, так і повітряним — вертольотами. Вся довжина траси поділена на рівні відрізки по п'ять кілометрів завдовжки. І на кожний відрізок виділено пошукову групу. Зараз, — промовець поглянув на годинник, — пошуки тривають інтенсивно, але донесення надходять невтішні — зниклу людину знайти не вдається. За нашими даними, в ці дні в районі не було виявлено трупа — опізаного чи не опізаного. На всяк випадок ми зв'язалися з сусідніми районами — у них теж не зафіксовано неопізнаних трупів. У лікарнях району теж немає даних.

— Ваша думка чи припущення як спеціаліста по смерчах: що могло трапитись з Романом Гордієнком? — звернувся голова комісії до Валерії Андріївни. — Міг, наприклад, смерч занести його далі, як за п'ятнадцять кілометрів?

— Ні. Смерч закінчив своє існування на п'ятнадцятому кілометрі, тож далі будь-яку річ чи й людину занести не міг.

— Гаразд, якщо потерпілий живий, чому він сам не з'являється?

— Можливо, він тяжко поранений і лежить десь у кущах без свідомості чи, зрештою, не може рухатись. В інших випадках він би неодмінно зголосився. Якщо він... живий.

Головуючий швидко глянув на Валерію Андріївну.

— Якщо Гордієнко, наприклад, загинув, а такий варіант не виключений, то чому досі не виявлено трупа? Що міг зробити смерч з людиною чи трупом?

Валерія Андріївна зітхнула.

— Характери, будемо так говорити, у смерчів трапляються різні. Одні з них піднімають речі, несуть їх далеко, але опускають обережно, як, наприклад, дах Гапочки у Вітряках. Трапляється, що смерч розкидає стіни будинку, а посуда в шафі залишиться цілою. Буває, що один і той же смерч на протязі всього лише кількох кілометрів змінює свій характер: то все руйнує, то все залишає цілим. Але трапляються смерчі й такі, що всі захоплені ними речі не просто опускають на землю, а вдавлюють їх у ґрунт, ніби затоптують, а зверху ще й мовби багатотонним катком пройдуть. Це пов'язано з тим, що у воронці смерчу відбувається сильне опускання повітря з швидкістю до вісімдесяти метрів на секунду. Повітря, опускаючись у стовпі смерчу, вдаряється з великою силою об землю, утворюючи "витоптане" місце. Такі смерчі тварин чи їхні трупи не просто вдавлюють у землю, а ніби "розмазують" їх...

Коли Роман отямився, над ним мирно голубіло небо з білими хмарками. Сюрчали коники, було тихо, тепло, затишно. Пахло дозріваючим хлібом. Лагіднішого дня годі було й чекати.

Він лежав горілиць і дивився в небо. Йому було так хороше, що він потягнувся знічев'я й закрив руки за голову. Але тут пригадав усе, що з ним трапилося, і від лагідної споглядальності не лишилося й сліду. Рвучко схопившись, Роман сів.

Ні велосипеда, ні вудочок біля нього не було. Виходить, смерч просто "зсадив" його тут, а велосипед з вудочками відніс десь далі і кинув їх в іншому місці?

Сидячи, Роман озирнувся. Здається, він у пшениці... Так, так, у пшениці, тільки якась вона дивна, ця пшениця... А втім, не це зараз головне. Треба спершу розібратися, де він. Хоча наперед був упевнений: неподалік села, швидше всього за косогором.

Звівся, пшениця сягала йому до пояса, видно було далеко. Він і справді, як і гадав, знаходився в полі за косогором, але краєвид чомусь ніби змінився. За косогором мала бути левада, а по той бік її, на горбах — Вітряки. Але за левадою ніякого села не було, а на тім місці, де воно мало бути, стояло містечко з білими багатопверховими будинками небаченої в цих краях архітектури. Якщо йому смерч не відбив пам'яті, ніякого містечка в радіусі кількох десятків кілометрів навколо Вітряків не було.

Тільки рушив, як відразу ж і зупинився, бо надто дивною видалась йому пшениця. Придивившись пильніше, Гордієнко не повірив власним очам: на кожному стеблі було по три колоски. Великі, тугі, повнозерні. Роман йшов міжряддям, міркуючи: такої пшениці, щоб на кожному стеблі росло по три колоски, у світі немає. І не було ще ніколи. Розмірковуючи так, Роман по якомусь часі вийшов на обніжок і попростував стежкою. Навстріч йому, тримаючи вудочки за плечима, йшов чоловік. На ньому було легке й красиве вбрання спортивного крою з якоїсь блискучої тканини. І вудочки його були барвисті, гарні, такі приємно і в руках тримати.

— Доброго дня вам, — привітався Роман і задав традиційне для всіх риболовів запитання: — Ну як? Ключе?

— Та ще тільки йду, — весело одказав чоловік.

— І на яку наживу зараз бере? — не втримався Роман.

— Як завжди, на ШЗЧ-18.

— Даруйте, — закліпав Роман, — а що це таке... ШЗЧ-18?

— Аббревіатура розшифровується просто: штучні земляні черв'яки, модифікація 18.

"Ф'юу-уть... — присвиснув про себе Роман з подиву. — Виявляється, наша промисловість випускає штучні дощові черв'яки, а я копаю натуральні, бо про якісь там... ШЗЧ-18 ні сном ні духом..."

І відчув себе ніяково: теж мені рибалка! Відстав у своїх Вітряках, наче на безлюдному острові. Ось і пшениці такої не бачив, ніби не в селі, а в місті жив.

— До речі, скажіть-но мені, шановний риболове, що це за предивна така пшениця? — і кивнув на поле.

— Чому — предивна? — витріщився на нього зустрічний. — Звичайна, типова для наших південних країв. Називається — триколоскова братів Чумаків. А чому вона викликала у вас такі емоції?

І вже уважніше придивився до Романа.

— І зодягнений ви якимось... мм... старомодно, чи що. Здається, такого крою одяг носили десятки й десятки літ тому. І вперше чуєте, що пшениця триколоскова. Ви що, даруйте, з неба впали?

— Вгадали, — Роман почав вже дратуватись, що незнайомець безцеремонно розглядає його, наче якусь... викопну істоту. — Що вас ще цікавить? Я не музейний експонат під склом вітрини, що ви...

— Даруйте, — трохи зніяковів незнайомець. — Просто мені здалося... здається, що я десь вас бачив раніше. А ось де — бракує точної інформації.

— Як пригадаєте, тоді й скажете, — і, не прощаючись, Роман швидко пішов геть.

Та ось його увагу привернули дивні літальні апарати, що низько, зачіпаючи колоски, сюди й туди літали над сусіднім полем. Були вони різнобарвні, схожі на великі надувні човни еліпсоподібної форми, з високими бортами-балонами. Спереду над балонами виднілися кабіни, знизу звисали якісь торочки, що захоплювали колоски, певно, зрізали їх і обмолочували, а зерно подавали в балони. Як вони наповнювалися, до них підлітали такі ж надувні човни, але без торочків і через рукав, що висовувався, забирали зерно.

"Літальні комбайни, — здогадався Роман. — Чи щось схоже..."

Такої збиральної техніки — літальної при тому — він ще не бачив і не чув про неї раніше. То де ж він? У яких краях є така техніка і на чиїх землях росте така пшениця?

"А раптом це... мм... експериментальне поле, де таємно вирощується нова, незнана досі пшениця і випробовується нова літальна техніка для збирання врожаю? А я блукаю тут... Та ще без документів... Хто повірить, що мене заніс сюди смерч? Треба швидше тікати звідси, доки мене не затримали, як підозрілого типа..."

Та тільки він рушив, як зненацька пролунав голос:

— Громадянине, постривайте!

— Я не чіпав вашої пшениці, я просто... випадково тут опинився, — Роман оглянувся і застиг: до нього біг знайомий риболов.

— Згадав! Згадав! — вигукував він радо. — Я бачив вас у нашому краєзнавчому музеї!

— У якому це... нашому?

— Ну, в міському, у вітряківському.

— Вітряки, до вашого відому, не місто, а село. Принаймні зранку ще були селом. І взагалі, ви щось плутаєте, шановний, — вже м'якше мовив Роман. — У Вітряках і краєзнавчого музею немає. Принаймні, зранку його ще не було.

— Жартуєте? — посміхнувся незнайомец. — Краєзнавчий музей відкрито у місті Вітряки літ зо тридцять тому.

"Який схиблений", — подумав Роман, а вголос поцікавився:

— І за які-такі подвиги я потрапив у ваш музей?

— Пам'ятаю, що за подвиг, а ось за який саме... — незнайомец зморщив чоло. — Ні, на ходу не видобуду потрібну інформацію. Але ваше фото...

— Ви мене з кимось переплутали...

— Ні, зорова пам'ять у мене хороша. До всього ж ви дуже схожий на фото, що висить на одному із стендів нашого музею.

Аби спекатись такого дивного риболова, Роман кинувся тікати од нього. Причепився... Який музей у Вітряках? Сам щось не розібрав, а комусь голову морочить. Схиблений, не інакше!

Але тут плин Романових думок відволікло якесь дивне відчуття, ніби він не біжить, а летить. Летить легко, без напруги і землі під ногами не відчуває. Летить, як колись ще в дитинстві уві сні літав. Дивно... Очима бачить, що перебирає ногами по землі, а відчуття... Занепокоївшись, Роман перейшов на крок. І хоч далі йшов ніби спокійно, та відчуття, що він летить чи ніби пливе невидимою рікою, не полишало його.

"Мабуть, у мене просто... просто голова йде обертом", — подумав він, аби заспокоїтись.

За ближнім поворотом побачив на узвишші мальовничу споруду, що була схожою на вітряк. Підійшовши ближче, упевнився, що то й справді стилізований під старовину вітряк. Біля нього стояв стенд, на якому були зображені хлібороб на літальному комбайні і, здається, гірник. Під ними було написано:

ВАС ВІТАЄ МІСТО ВІТРЯКИ.

Роман раз і вдруге перечитав той дивний напис і розгублено оглянувся.

"Місто Вітряки? Яке місто, коли тут село Вітряки? Що вони понавигадували?"

І знову в нього з'явилося таке відчуття, що він летить. Стилізований вітряк стоїть на місці, а він летить над ним, як наче пливе великою, але невидимою рікою...

Із стилізованого вітряка (там лунала музика) вийшли якісь люди з дітьми ("Вбрані ніби не по-нашому, не по-тутешньому", — подумав Роман) і чомусь з подивом почали розглядати Гордієнка.

"Що я вам... туземець?", — хотів було запитати їх Роман, але стримався. Та ось з'явився літальний човен, знизився і сів на галявині.

Ясно, літальний автобус місцевого сполучення... У прозорому ковпаку того апарата відкрилася сфера, висунулись східці, і люди почали підніматися в салон. Повагавшись, Роман і собі піднявся в салон і сів на вільне місце. Почувся мелодійний зумер, трап зник, сфера закрила вхід, літальний апарат м'яко відірвався від землі і став набирати висоту. Коли він робив віраж, Роман побачив усю долину й містечко. З одного боку до нього підходили хлібні лани, а з другого — чорніла велетенська чаша відкритого кар'єру.

Летіли не довго, кілька хвилин. Внизу вже пропливали міські будинки, надувний човен знизився і сів. Пасажири почали виходити, вийшов і Роман, озирнувся і побачив, що стоїть він у центрі міста, на площі. Всюди скульптури, водограї, квітники. Пасажири розійшлися в різні боки. Повагавшись, Роман пішов за більшим гуртом. І знову в нього було таке відчуття, що він не йде, а пливе над площею. Перетнувши її, Роман опинився на рухомій стрічці тротуару, що теж викликала в нього подив — ну, дають ці вітряківці! Вже й пішки ходити їм ліньки, тротуари їх возять! Стояв, дивувався, роздивлявся. А мимо пропливали яскраві дзеркальні вітрини із зразками небачених товарів, йшли гарно вбрані люди, всюди мальовничі панно, самі будинки теж мальовничі, незнайомі Роману архітектури. Та ось на одному з будинків майнула табличка "Краєзнавчий музей". Чи не той це музей, про який йому торочив зустрічний риболов? А чому б і не зайти і не подивитися на того, хто так схожий на нього, Романа Гордієнка? Та, зрештою, в краєзнавчому музеї відома історія краю, може, і йому дещо проясниться?

Роман зійшов з рухомої стрічки і встиг зробити лише кілька кроків, як до нього підбіг світловолосий молодик приємної зовнішності. На грудях у нього висів апарат, схожий водночас і на мікрофон, і на кінокамеру, і ще бозна на що...

— Даруйте, що займу у вас кілька хвилин, громадянине, — ввічливо почав незнайомець. — Спостерігаючи за вами...

— Вам, очевидно, нічим зайнятися більш значнішим?

— Роботи вистачає, — чемно відказав молодик, — але ви так схожі на Романа Гордієнка, що я вирішив з вами познайомитись.

— Це, мабуть, тому, що я і є той, на кого схожий, — тобто Роман Гордієнко.

Молодик ввічливо посміхнувся.

— Радий був би познайомитись із самим Романом Гордієнком, тільки це, на жаль, не можливе. Роман Гордієнко жив сто років тому.

Вулиця хитнулась, видимий простір переломився, й одні будинки, деформуючись, почали напливати на інші, потім зображення вирівнялось, хоч і залишалось нетривким, наче Роман дивився на світ через об'єktiv кінокамери і увесь час наводив фокус.

— Я не розумію, звідки ви знаєте мене... тобто Романа Гордієнка? Ви його родич?

— Ні, але це суті не міняє, — безгрішно посміхався незнайомець. — Романа Гордієнка у нас знають усі, хто цікавиться історією нашого краю. Точніше — історією винайдення триколоскової пшениці.

— Гм... — Роман розгублено стенув плечима. — Я не маю аніякого відношення до винайдення будь-якої пшениці, не кажучи вже про якусь там триколоскову. І взагалі, я ніколи не чув про місто, у якому буцімто мене знають.

— Але ж ви навіть не представились. Можливо, ви родич самого Романа Гордієнка?

— Вгадали! — вже втрачаючи терпіння, буркнув Роман. — Я один із найближчих родичів самого Романа Гордієнка.

— Мені просто пощастило, що я вас зустрів! — зраділо вигукнув молодик. — Такий матеріал! Одну хвилинку, — схопив він Романа за рукав. — Я веду цикл передачі "Несподівані зустрічі". Тож хочу взяти у вас інтерв'ю. Не заперечуєте? От і чудово! Стійте спокійно і розмовляйте зі мною, зараз ви потрапите на екран...

— Я ніяк не розберуся, куди я взагалі потрапив, а тут ще й ви.

В апараті, що висів на грудях у молодика, спалахнули лампочки і засвітився маленький екран. У ньому Роман побачив себе.

— Шановні телеглядачі! — досить браво почав вигукувати молодик у мікрофон. — Незвичайна зустріч із незвичайною людиною! Сьогодні на вулиці нашого міста мені випадково пощастило зустріти родича самого Романа Гордієнка, котрий тільки-но приїхав у Вітряки, на батьківщину свого знаменитого пращура. Подивіться, будь ласка, як родич Романа Гордієнка схожий на свого пращура...

Але телеглядачам вже не було на кого дивитися: "родич" самого Романа Гордієнка, вигукуючи: "І причепиться ж! Не інакше, як схиблений!" — зник у натовпі.

До музею вели широкі скляні двері, що автоматично відчинялися і зачинялися за кожним відвідувачем. Рятуючись від дивного репортера, Роман Гордієнко прожогом ускочив до музею і тільки там перевів подих. У просторому фойє і попід стінами, де стояли скульптури, збиралися люди. Роман і собі пристав до гурту.

— Отже, товариші, починаємо екскурсію.

Дівчина-екскурсовод пропливла (принаймні Роману так здалося, бо й сам він відчував, що пливе) з групою до першої зали, стала впівоберта до стіни, на якій висіла велика, заледве не метрового розміру фотографія — панорама степового села. Відчувши хвилювання (щось знайоме-знайоме

було в панорамі того села!), Роман протиснувся ближче і впізнав свої Вітряки. Та і як їх не впізнаєш, коли село на трьох пагорбах плине серед степового роздолля жовтого моря хлібів дивним пароплавом. Під фотографією виднівся підпис:

"Таким було село Вітряки сто років тому. Фото тих часів".

— Як сто років тому, коли це сьогоднішні Вітряки? — вигукнув Роман сердито і раптом почав здогадуватись: — А... який зараз рік?

— Якщо вам, громадянине, лінь пригадати поточний рік, то я скажу: дві тисячі вісімдесят сьомий.

— Ви помиляєтесь рівно на сто років! — посміхнувся Роман. — Зараз одна тисяча дев'ятсот вісімдесят сьомий. Принаймні зранку він ще був, коли я збирався на рибалку до колгоспного ставка.

— Громадянине, прошу не заважати! У мене немає часу вияснити, який зараз рік! — обурилась дівчина і повернулась до фотографії. — Отже, перед вами рідкісна фотографія села Вітряки, яким воно було сто років тому. Ми пишаємось, що це село — звичайне, степове село на півдні України — стало батьківщиною триколоскової пшениці і її творців, лауреатів Державної премії братів Чумаків — Віталія, Андрія та Сергія. Це були юнаки, наділені від природи великим талантом творців нового. Ще будучи студентами, брати Чумаки на полях місцевого колгоспу проходили свою переддипломну практику. І ось одного разу їхній батько — колгоспний агроном Чумак Корній Савич — показав своїм синам незвичайне стебло пшениці, знайдене ним у полі перед початком жнив. Воно мало не один, а три колоски. Щоправда, вони були маленькі, майже недорозвинені, і зерна мали стільки, скільки один звичайний, але все ж то були три колоски на однім стеблі. І сказав батько синам своїм: "Ось хліб майбутнього! Але щоб з цих трьох колосочків та виросла нова, триколоскова пшениця — потрібне ціле життя. А мені вже шістдесят, і в мене просто не вистачить часу. Тому дарую вам це стебельце, сини мої". І

та батькова знахідка круто змінила життя братів Чумаків. Більш як піввіку, майже сімдесят літ свого життя, присвятили вони селекційній роботі. І їхній подвиг увінчався успіхом: нині триколоскова пшениця братів Чумаків районована у всіх областях республіки, у багатьох відповідних кліматичних зонах Союзу, переступила вона й межі нашої Батьківщини. З одного гектара пшениця братів Чумаків дає втричі більші врожаї, ніж звичайна, а землі потребує втричі менше. Триколоскова належить до м'яких пшениць, які є основним злаком світу, її зерно має цінні показники — великий вміст білків, значний вихід борошна високої якості, відносно велика стійкість проти хвороб, засух та полягання...

Братів Чумаків Роман бачив лише кілька разів — хлопці як хлопці. Тому й особливої уваги на них не звернув. Вони щоліта приїздили в рідне село на канікули і працювали помічниками комбайнерів. А ось батька їхнього — агронома Корнія Савича — знав добре. Але дивно, що він майже ніколи не говорив про якесь там триколоскове стебло пшениці. Чи, може, він ще не встиг до сьогодні знайти те стебло?

У залі висів і портрет Корнія Савича. Роман упізнав агронома відразу, бо на фото він був як живий — засмагле, в дрібних зморшках лице людини, життя якої минає на сонці та степових вітрах, чорні пишні вуса різко контрастували з майже білою головою. А ось синів його — вони були на іншому фото — ледь-ледь упізнав. Виросли агрономові сини, змужніли, якимись незнайомими поставали. І всі, як і батько, вусані. Один одного кращі, статуристі, наче на підбір.

На стенді під скляним ковпаком лежало стебельце з трьома скромними, як на перший погляд, колосочками.

— Так, це і є те незвичайне, сьогодні вже історичне триколоскове стебельце пшениці, що його сто років тому знайшов агроном Чумак, — розповідала далі екскурсовод. — Колоски, правда, зараз порожні, але це тільки тому, що зернята свого часу пішли на створення нової пшениці. Цей історичний диво-колосок зберігся і дав початок новому диву в світі

злакових тільки завдяки подвигу ще однієї людини. Ось вона перед вами...

Кажучи це, дівчина-екскурсовод показала указкою на стіну.

Роман Гордієнко, провівши поглядом указку, побачив на стіні своє фото. Знятий він був крупним планом, до пояса, фотопортрет великий, помилитися, що це він, було неможливо.

— На цій фотографії ми бачимо... — дівчина мигцем поглянула на Романа, затримала на ньому погляд, і тонкі стрілки її чорних бровенят здійнялися над чолом, — бачимо... — повторила вона, вже розгублено переводячи погляд то з Романа на фотографії, то навпаки, — бачимо...

— ...Романа Гордієнка, — весело підказав їй Роман з легким напівпоклоном. — Тільки я не розумію, за які це заслуги Гордієнко удостоївся у вас такої честі?

— Я прошу вас... — стримано почала екскурсовод, і в голосі її забриніла образа, — прошу з належною повагою говорити про людину, котра здійснила подвиг!

— Я-а??? — вражено протягнув Роман. — Дозвольте, який? Ви помиляєтесь або у вас неправильні дані. Я на подвиги не здатний, я всього лише колгоспний економіст. А подвиги, як відомо, здійснюють герої.

— Та до чого тут ви, громадянине! — ледве стримуючись, почала дівчина. — Я сказала ясно: Роман Гордієнко із села Вітряки. Завдяки мужньому і самовідданому вчинку цієї людини ми тепер маємо...

— Тут якесь непорозуміння, — почав уже нервувати Гордієнко. — Ви в своєму музеї приписали мені чужий подвиг.

— Я не заперечую, що ви... мм... схожі на Романа Гордієнка. Я ще раніше звернула увагу на таку схожість. Але все ж ви не можете бути Романом Гордієнком, хоч і дуже на нього схожі: Роман Гордієнко жив у минулому сторіччі.

— Так я ж і є з минулого сторіччя!

— Він з неба впав, — пирхнув хтось з гурту екскурсантів.

— Вгадали. Мене зовсім випадково заніс до вас смерч.

— Із минулого в майбутнє? Щось ми не чули, щоб смерчі так літали. До речі, громадянине, схожий на Романа Гордієнка, скільки вам років? — поспитала екскурсовод.

— Тридцять п'ять.

— От якраз у вашому віці й загинув той, за кого ви себе тут видаєте. Це ще раз свідчить, що ви не можете бути Романом Гордієнком!

Хитнувшись вперед, Роман пильніше придивився до свого портрета і тільки тепер побачив під ним дві дати: 1952-1987. Щодо першої, то все тут правильно, адже він і справді народився у 1952 році. Друга означала... Що вони понавигадували?

Роман розгублено озирнувся.

— На жаль, трапився нещасний випадок...

— Який це ще... нещасний випадок?

— Про подвиг вітряківського економіста я зараз і вестиму мову, — дівчина-екскурсовод на мить вмовкла, чекаючи, доки стихне гомін. —

Отже, перенесемося в уяві на сто років назад. 1987 рік, село Вітряки.
Роман Гордієнко одного ранку...

— Даруйте за деяку... мм... настирність, — знову озвався Роман, намагаючись бути ввічливим, — але я ще раз з усією відповідальністю заявляю: ніякого подвигу одного ранку я не здійснював!

— Вся суть у тому, товаришу Гордієнко, що ви до цієї миті ще не здійснили того, що майбутні покоління назвуть подвигом і за віщо через сто років у цьому музеї буде експонуватися ваше фото. Свій подвиг ви здійсниєте трохи пізніше, у всякому разі після відвідин краєзнавчого музею міста Вітряки.

Роман озирнувся до того, хто говорив, і побачив знайомого молодика з химерним апаратом на грудях.

— А-а... це знову ви із своїм інтерв'ю?

— Я переконався, що ви і є справжній Роман Гордієнко із села Вітряки року 1987-го, котрий якимось дивом опинився у нас.

— Нарешті! — зрадів Роман. — Хоч одному дійшло, хто я такий. Але, самі розумієте, мені від цього не легше. Я мушу негайно повернутися у свій час, подорож і так забарилася. Якимось чином мене заніс у ваш час триклятий смерч. Мені здається, що я, перебуваючи у вашому місті, пливу і пливу...

— З потоком часу?

— Не знаю, але пливу. Навіть розмовляючи з вами. Ось тільки, як мені повернутися додому, у свій час? У мене там дружина, дочка. Зрештою, там мої друзі, сучасники.

— Я певний, що ви повернетесь у свій час.

— Справді? Але як? Коли?

— Цього я не знаю, але ви повернетесь, адже ми, люди майбутнього, знаємо про ваш подвиг, котрий ви здійсите після повернення у свій час.

— І якщо вірити напису під моєю фотографією, — кивнув Роман на стенд, — я загину в тридцять п'ять літ? Краще б я цього не знав!

— Звичайно, було б краще для вас, якби ви цього не знали, — молодик взяв Романа під руку. — Ходіте, Романе Павловичу, на свіже повітря. Там і поговоримо.

Вони вийшли з музею, перетнули рухому стрічку тротуару по спеціальному містку й опинилися у сквері, на площі, де були квіти, скульптури, водограї. Присіли на лавочку і якийсь час мовчали, кожен збирався з думками. Над площею кружляли різнобарвні літальні апарати, одні з них приземлялися, висаджували пасажирів, інші, набравши їх, здіймалися і зникали в голубизні неба.

— Для початку давайте познайомимось, — порушив мовчанку молодик. — Мене звати Сергієм.

— Проклятий смерч! — не слухаючи Сергія, бубонів Роман. — Що він натворив!

— Смерч — лише причина. Поштовх, коли хочете. А вже потім почався несподіваний розвиток непередбачених подій.

— То як я можу існувати... ну, хоча б сидіти зараз з вами і розмовляти, находячись одночасно у двох часових вимірах, у 1987-му році і в 2087-му? В минулому і в майбутньому. В тому, що є, і в тому, що за мого життя ще не буде, як не буде, наприклад, міста Вітряків?..

— О, це пояснюється просто і... не просто. — Сергій, здається, нічому не дивувався. — При допомозі смерчу ви потрапили в схрещення двох часових потоків — реального для вас і майбутнього. Ось чому у вас відчуття, що ви пливете.

— То ти є насправді, шановний мешканцю міста Вітряків 2087 року, чи я розмовляю...

— Ні, не з марою ви розмовляєте, — посміхнувся Сергій. — У вашому часі мене немає. Ще немає, — уточнив він, — але в своєму часі я вже є. А ви потрапили у два часових виміри, ось чому ви є і там і там. Пояснити все це дуже складно, адже я не спеціаліст з питань фізичних властивостей часу.

— А хіба час може мати фізичні властивості?

— Нас ще в школі вчили, що простір завжди пасивний, а час — ні. Коли у Всесвіті відбуваються великі процеси стискання речовин, щільнішим тоді стає і час. Взагалі, одні процеси посилюють щільність, а отже, й виділяють час, інші, навпаки, поглинають час, зменшуючи його щільність. Тому щільність часу зменшується. Коли він щільніший, ми тоді говоримо: як швидко час іде! Не встигнеш оглянутись, а вже... Такий час ніби біжить. Іноді ж його щільність уповільнюється, час стає ніби рідкішим, і ми тоді кажемо, що він повзе черепахою, тягнеться повільно і довго. Ні, це не наші оманливі почуття, як дехто іноді думає, це реальна властивість часу — стискуватись, уповільнюватись чи прискорюватись. І хоч для всіх нас час — це поняття несиметричне, тривалість якого вимірюється годинами, та в часові можуть бути і фізичні властивості, дякуючи яким деякі процеси в природі відбуваються не тільки у часі, а й за його участю. Все у світі підкорено законові причинності та наслідків. Швидкість — властивість фізична. А будь-яка фізична властивість активна. Тож і виходить, що час може взаємодіяти з речовиною, змінювати її стан, а отже, і його енергію, — Сергій уважно подивився на Гордієнка. — Вам зрозуміла сія премудрість?

— Не зовсім.

— Тоді підійду з іншого боку. Тільки рівновага не знає ні минулого, ні майбутнього, бо в неї немає причинності. Як і наслідків. А життя в нашому звичайному світі постійно рухається від минулого до майбутнього. Ось час і вносить у цю систему відмінність майбутнього від минулого. А між причинністю і наслідками завжди залишається якийсь — може, навіть крихітний — проміжок. Тому причинність і наслідок можуть займати одне й те ж місце. І ось, в якійсь там точці простору, що не належить ні до минулого, ні до майбутнього, протягом якогось там часу відбувається таємне перетворення минулого в майбутнє. А ви, Романе Павловичу, за допомогою смерчу потрапили в таку точку. Оскільки ж час не поширюється, а з'являється зразу у всьому всесвіті, тобто існує постійно, то взаємодія його з процесами і матеріальними тілами відбувається миттєво. Ось чому, потрапивши в точку, де відбувалося перетворення минулого в майбутнє, ви миттєво опинилися в майбутньому.

— Дякую, просвітив ти мене, дорогий мій нащадку, але краще б мені нічого не треба було знати.

— Розумію ваш стан, Романе Павловичу. Очевидно, й того, що я розповів, теж вам не треба було знати. Людині все ж таки краще не знати того, що з нею буде в майбутньому. Це може мати для неї сумні, якщо не катастрофічні наслідки. Єдине, чим ми зможемо вам допомогти, це зітерти з вашої пам'яті згадку про відвідання краєзнавчого музею міста Вітряків, де ви побачили своє фото з двома датами.

— Але що це змінить? Адже я все одно загину в тридцять п'ять років?

— Але не будете про це знати.

— А що, коли я... ну... не здійснию подвигу, який ви мені приписуєте? Я тоді не загину в тридцять п'ять літ? Повернувшись у свій час (якщо, звичайно, це можливо), буду обережним, надобережним. Можливо, так я

уникну того нещасного випадку?.. Постривай, Сергію, а що зі мною має статися одного раннього ранку? Екскурсовода в музеї я не дослухав, розкажи хоч ти.

Сергій подивився співчутливо і нічого не сказав.

— Розумію. Ти просто не хочеш...

— Не хочу — не те слово. Зрозумійте, Романе Павловичу, не можу я вам про це розказати. Не маю права. Ви й так дізналися про те, про що не повинні були знати. Всьому свій час. Усе мусить відбутися у своєму, тільки йому відведеному часі.

— І переграти не можна? — з надією запитав Роман.

— Ні, ви мусите зробити те, що... мусите зробити.

— Ти дуже жорстокий!

— Не я жорстокий, а такий об'єктивний хід історичного процесу. А історичні процеси не переграють заново, як вигідніше. Зрештою, всі ми повинні дбати не лише про себе, не лише про свій час, а й про майбутні покоління, про тих, хто ще колись прийде у цей світ.

І в ту мить Роман відчув, що у видимому світі, тому, що їх оточував, ніби відбулися якісь зміни: простір хитнувся і почав переломлюватися, як у кривому дзеркалі, затуманюватись, розпливатися. Ось блискавкою майнула кривизна, і світ ніби розділився на дві частини і заколихався. Одна частина видимого світу почала насуватися на іншу, обриси площі, ближніх будинків, а далі й усього міста почали розмиватися, наче Роман дивився на них крізь скло, по якому бігли дощові потьоки. Ще мить — і світ, розплившись, зник. І Роман відчув, що летить. І полегшено зітхнув: а може, нічого й не було? Може, й не потрапляв він у місто Вітряки 2087 року?

Він летів, здійснюючись усе вище й вище, а внизу текла ріка.

Що за ріка, він не знав, і куди вона тече, теж не знав. І була в ній ніби вода і не вода. А можливо, там взагалі була не рідина, ріку наповнював газ. Чи якась інша субстанція... І тут Роман нарешті збагнув, що внизу не вода і не газ, і не якась інша субстанція, а — час. Він бачить зматеріалізований час, потік часу. І ще він збагнув, що під ним — Ріка Часу. Та Ріка, котру не кожному дано бачити.

Він плив і плив, вільно і легко, і мав таке відчуття, що кожна клітина його тіла теж пливе, що він розчинився в часі, сам став часом і всесвітом водночас. Внизу ріка робила великий вигин. І він збагнув, що потрапив у вигин часу, точніше, в петлю часу, ось чому він опинився у майбутньому. І ось чому він не залишився у майбутньому, хоч йому і здавалося, що він там жив, ходив, розмовляв. Він лише плив над майбутнім, залишаючись одночасно у двох вимірах часу. І як тільки він пролетить цей гігантський сплеск часу і вийде на пряму, так і опиниться у своїй епосі. Але ж чи буде так? Чи вирівняється велетенська Петля Часу? Чи принесе його Велика і Вічна Ріка у його час?

Хоч надзвичайна комісія в кінці третього дня і вирішила припинити пошуки зниклого під час смерчу Романа Гордієнка, та вітряківська група добровольців, яку очолював дільничний, і на четвертий день зголосилася продовжити пошуки. І раптом о десятій ранку Роман Гордієнко знайшовся. Живий-живісінький. Знайшовся тоді, коли всі вже й надію на його повернення втратили. І здибав його Порфирій Гапочка.

— Дивлюсь, аж Роман іде собі дорогою, — всім стрічним у селі розказував Гапочка. — Якраз спускається з косогуру. Іде на власних ногах, тільки якось не твердо. Я спершу й очам не повірив. Ні велосипеда з ним, ні вудочок, ні ще чого. Все в нього смерч забрав. Та добре, що хоч самого з живою душею відпустив. "Де ти був?" — питаю. А він якось дивно на мене подивився і махнув рукою: там, мовляв. А де там — недопойму. Я його ще щось питаю, а він мовчить. Стоїть і хитається... Очі заплющив. Я збагнув, що йому зараз не до мене, погукав дільничного, і

привезли ми Романа додому. Таїса його зразу ж і в ліжко вклала. Ні, спершу вона його обцілувала, потім обмацала, чи він цілий, а тоді вже в ліжко вклала, то він миттю й заснув. А Таїса по двору ходить та все щось наспівує. Вона й сама ніби з того світу повернулася. Тож і виспівує. Тільки ще іноді плаче. Але то, я думаю, з радощів...

...Роман над силу розплющив очі і довго не міг збагнути, де він і що з ним? Все ще був у владі сну. Блукав затуманеним поглядом по знайомій і водночас незнайомій кімнаті і нічого не тямив.

Над ним схилилося жіноче обличчя, теж ніби знайоме.

— Таїса? — він нарешті проснувся.

— Я, я, Романцю, — заусміхалася жінка крізь світлі сльози. — Як ти себе відчуваєш?

Роман щось напружено подумав, а тоді враз просвітлів, рвучко схопився і, сівши у ліжку, заусміхався.

— То я вдома? У своєму часі? У селі Вітряки?

Дружина нічого не встигла відповісти, як у кімнату вбігла дочка і защебетала:

— Тату, тату, ти вже не спиш? А тебе смерч носив, еге? А смерч добрий чи злий? А тобі страшно не було?

— Може б, і злякався, так не встиг, — зізнався батько. — Все так швидко відбулося.

— Нічого собі... швидко! — здивувалась дружина. — Тебе три дні вдома не було, на четвертий лише з'явився.

— Три дні? — не йняв віри Роман. — Які три дні? Я був там... лише кілька годин. Може, годин зо три, не більше.

— Де — там?

Знадвору почувся доччин голос — хвасталась перед кимось із дітей:

— Ага, а мого тата смерч носив, ага! А твого тата не носив!

Роман посміхнувся і перевів погляд на дружину.

— У селі ніхто не постраждав?

— На щастя, ні. Тільки тебе довго шукали. Я вже думала про найгірше.

— А ти не думай про найгірше, — погладив її руку. — Як один мудрий чоловік сказав-до смерті завжди залишається все життя.

Дружина розповіла йому про все, що натворив смерч у селі.

— Нам ще й пощастило, що смерч виявився таким делікатним. Самі лише двері зняв. А Гапоччин дах відніс аж за село разом із лелеками. З них навіть пір'їна не впала — такий смерч!

— З моєї голови теж і волосина не впала, хоч я і побував у майбутньому.

— У якому це... майбутньому? — зойкнула дружина.

— У тому, що буде через сто років.

— А якщо майбутнє ще тільки буде і буде через сто років, то як ти там міг опинитися?

— Не знаю. Мабуть, з потоком часу. Мене носила Ріка Часу, — застеріг: — Але про те, що я побував у майбутньому, нікому ані слова. Бо не так зрозуміють і сприймуть мене за схибленого.

Таїса дивилась на чоловіка підозріло і вражено водночас.

— То що ти там бачив? У тому... майбутньому?

— У наших краях геологи знайшли залізну руду, — розказував чоловік. — Поклади її багатющі, тож біля кар'єру, на місці нашого села, виникло місто Вітряки.

— Ти бачив дивний сон, — засміялась дружина. — Звідтоді, як у наших краях почала працювати геологічна експедиція, почалися й розмови про залізну руду.

— Ні, я там був, — вперто повторив Роман. — Фізично був. І навіть бачив пшеницю, якої в нашому сторіччі ще немає: на однім стеблі в неї росте три колоски. І я знаю імена творців триколоскової пшениці. Вони сьогодні — реальні люди.

Вигукнув і прикусив язика.

— Хто ж це? — тривожно-запитливо дивилась на нього Таїса.

Роман завагався: а раптом про те, що буде в майбутньому, сьогодні не можна говорити? Скажи він — і його слова дійдуть до братів Чумаків, котрі ще й не знають, що колись, через десятки літ, вони створять триколоскову пшеницю. А коли вони знатимуть, що винайдуть, їм не цікаво буде трудитися над створенням нового сорту, запал і пристрасть у їхній роботі зникнуть. І вони можуть не створити того, що мусять

створити. Урветься зв'язок часу, і в майбутньому чогось не вистачить, щось там відбудеться не так, як мало б відбутися. Ні і ні. Брати Чумаки ніколи — ніколи! — наперед не повинні знати, що колись вони виведуть нову пшеницю і нею засіватимуться поля майбутнього.

Роман ще подумав і мовив:

— Все то мені... наснилося.

— Я ж казала, що приснилося, — зраділа Таїса, заусміхалась, помолоділа й погарніла. — Поспи, мій дорогий, ще, відпочинь. Усе минеться, і ти сам тоді з усмішкою згадуватимеш свій дивний сон. Ти надто перевтомився. І не дивно — в обіймах смерчу побував.

Другого дня Роман уже був на ногах і почував себе задовільно. Щоправда, терапевт виписала йому лікарняний на три дні, настійно радячи ще полежати "після інциденту зі смерчем", але він і слухати не хотів.

— Я здоровий, нащо мені лікарняний!

І пішов на роботу. В конторі колгоспу на нього дивилися вражено: хто — як на героя (жіноцтво), а більшість — як на мерця, що повернувся з того світу. Та все доскіпувались, чи печінки йому або нирки смерч не повідбивав?

— Він був дуже делікатний зі мною, — зовні безтурботно одказував Роман. — І поклав мене у пшеницю так обережно, наче я був із скла чи принаймні з найдорожчого кришталю.

Підійшов до Романа поцікавитись його здоров'ям і агроном Чумак.

"Чумак... Чумак... — Романа наче струмом ударило. — Так це ж той Чумак!.."

Не зчувся, як у нього й вихопилося:

— Так це ж той Чумак!

— Той, Романе, той, — гучно (а голос у нього гучний) загудів агроном.
— Точнісінько той, котрого ти знаєш не перший рік. Чого ти так здивувався, уздрівши мою персону? Наче не тебе, а мене носив смерч. Що з тобою?

Чумак Корній Савич...

Той агроном, котрий мусив (якщо вірити тому, що Роман бачив і чув у майбутньому) знайти пшеничне стебло з трьома колосками, передати його синам, а вже ті створять нову пшеницю...

"От і нагода трапилась перевірити, чи справді я побував у майбутньому, а чи то мені, як запевняє Таїса, все приснилося, коли я лежав у пшениці за косогором..."

— Корнію Савичу, давно збираюсь вас запитати, як спеціаліста, — обережно почав Роман. — Чи можливо, щоб на однім стеблі, наприклад, пшениці, та виросло три колоски?

— А чому б і ні? — гучно загудів агроном. — Матінка природа і не таке може втнути. Десь я, пригадую, читав про теля, котре народилося з двома головами, про змію, котру спіймали і заспиртували в банці — теж з двома головами. То чому б і не вирости трьом колоскам на однім стеблі?

І сказав спокійно, як про щось буденне й звичайне, не варте навіть хвилювання:

— У мене є таке стебло.

— З трьома колосками? — майже крикнув Роман.

— З трьома... У тім-то й диво, що з трьома, бо коли б стебло було з одним колоском, ти б мене і не питав, і не слухав би. Я сам, коли надібав таке стебло в полі, за левадою, де косогір, то довго не міг отямитись.

Тут агронома покликали до телефону, потім він мав кудись спішно їхати, тож кинув Роману вже на ходу:

— Яюсь при нагоді зайдеш до мене в хату, покажу тобі диво.

Агрономовою хатою в селі називали не тільки його власну хату, у якій він жив із сімейством, а й пункт агрономічних курсів. Була то звичайна сільська хата. Донедавна у ній знаходилась бібліотека, а як збудували новий клуб і перевезли туди й бібліотеку, то хату віддали агроному для агрономічних курсів.

Другого дня, йдучи на роботу, Гордієнко побачив, що двері "Агрокурсів" (така табличка висіла над входом) відчинені. Відчуваючи дріж нетерпіння (невже й справді Чумак знайшов те незвичайне стебло, а чи просто розігрує його?), Роман переступив поріг. На всю довжину вузької кімнати стояв стіл, застелений витертим зеленим сукном, замість стільців — дві лави. На столі лежали газети, якісь брошури, на стінах висіли кольорові плакати різних злаків, діаграми тощо. В кутку, на стільцях і на підвіконні стояли снопики пшениці, ячменю, проса та інших культур. За маленьким, заляпанним чорнилом столом (певно, списаний з якоїсь контори), що стояв у торці великого столу, сидів агроном Чумак і щось швидко писав. Писав сердячись, бо смикав себе за пишний вус.

— Тільки й встигаю відправляти в район звіти, — поскаржився Романові замість привітання. — На живу роботу через ці папери іноді й часу не лишається. Ох і люблять у нас у районі, щоб їм без кінця й краю звітували! Так вважається, що ми зайняті ділом. А тут ще й окуляри забув удома, тож малюю навпомацки.

У кімнаті, незважаючи на ясний і чистий ранок, стояли сутінки — кущі бузку знадвору затінювали вікна. Корній Савич підійшов до вмикача на стіні і кілька разів ним клацнув, але електролампа не засвітилася.

— Тьху! — сердито сказав агроном і смикнув себе за вус. І тільки він сказав оте "тьху", як лампочка під стелею спалахнула.

— Бачив, яка техніка? На грані фантастики — вмикається з голосу. Скільки не прошу електриків подивитися, що в мене з вмикачем, тільки обіцяють. Доведеться купити новий та самому й поставити.

Роман відчув, що хвилюється.

— Корнію Савичу, ви обіцяли мені показати...

— А-а... диво природи? — загудів агроном. — Можна. Я ще й сам, по правді кажучи, на нього не роздивився гаразд, усе ніколи за клопотами.

З цими словами він витягнув з кишені зв'язку ключів, не кваплячись, вибрав потрібний ("Та швидше!" — хотілося крикнути Роману), відчинив шухляду столу і дістав не широку, але високу металеву коробочку — всю барвисто розмальовану, з великими літерами на кожному боці "Грузинський чай". Повертів її в руках, роздивлявся, ніби вперше бачив ту штукенцію ("Та показуй же! — знову хотілося крикнути Романові. — Не вимотуй з мене душу!").

— Коробочка гарна, — посміхнувся агроном, радуючись тій коробочці, як дитина цяцьці. — Сувенірна. Заради неї і чай купив. Висипав його в банку, а коробочку собі забрав — знадобиться, думаю. І ось, бачиш, знадобилась...

І тільки тоді агроном нарешті — нарешті! — відкрив коробочку.

Роман аж уперед хитнувся, але під кришечкою виявилась ще одна кришечка з металевою петелькою. Агроном довго тицявся короткими й товстими пальцями, доки схопився за петельку і відкрив і другу кришечку. А вже тоді сунув у коробочку два пальці і дістав пшеничне стебельце з трьома маленькими колосками.

І було стебельце точнісінько таким, яке бачив Роман під склом у вітрині краєзнавчого музею міста Вітряки у 2087 році.

— І хто б міг подумати, що в коробочці з-під чаю ховається отаке диво? — Чумак поклав знахідку собі на широку мозолисту долоню, підніс її Роману. — Га, питаю? Хто? В якому ще музеї побачиш таке диво — три колоски на однім стеблі? Ось приїдуть мої сини на канікули, дам їм це стебло і скажу: сини мої, ось хліб майбутнього. Але його ще треба створити. У вас все життя попереду — спробуйте. А раптом вам, сини мої, та пощастить з цього стебла вивести нову, триколоскову пшеницю? Га? Правильно я кажу? Синам нашим у майбутньому жити, тож хай і трудяться для майбутнього. А раптом, раптом що й вийде? Га?

Ось звідтоді Роман Гордієнко й змінився. Веселий і товариський, він став чомусь замкнутим, зосереджено-замисленим, трохи аж похмурим. А коли задумувався, то забував, де він і що з ним. Доводилось тоді кричати, аби він зреагував.

— Та що з тобою коїться? — доскіпувалась дружина. — Смерч тебе наче підмінив.

Мовчить Роман. Дивиться на дружину, а насправді мимо неї.

— Може, в тебе що болить? — жалісливо запитала Таїса. — Чого ти задумуєшся так часто? І думаєш вперто і насторожено.

Змінився Роман звідтоді, як побачив в агрономовій хаті триколоскове стебло пшениці. Якщо до того ще мав сумнів — чи справді він побував у

майбутньому, а чи все то йому приснилося, то тепер сумніви відпали: був. І бачив під склом музею те триколоскове стебло пшениці, яке справді знайшов вітряківський агроном Чумак. То які ж тепер сумніви? І досить йому було заплющити очі, чи бодай задуматись, відсторонитися від усього, як відразу ж в уяві зринала його власна фотографія в краєзнавчому музеї міста Вітряків. Та фотографія, під якою, наче на могилі, були дві дати: "1952-1987". Ті цифри постійно були в нього перед очима. Особливо друга — 1987. Не просто рік, а останній рік його не такого вже й довгого життя. То що з ним може трапитись? Судячи по всьому, у другій половині 1987 року.

"Трапився нещасний випадок".

А що таке випадок? Це те, що сталося, трапилося несподівано, непередбачене. Отже, в другій половині цього року несподівано має щось трапитись. Але — що? Екскурсовода він тоді, під час відвідання краєзнавчого музею, не дослухав. А жаль... Знаючи наперед, що з ним станеться, він би уник біди. Недарма ж кажуть: якби знав, де впасти, то й соломки б підмостив. І молодик Сергій, з котрим він познайомився у Вітряках 2087 року, не відкрив йому таємниці його негаданого лиха.

"Ви й так дізналися про те, про що не повинні були знати, — сказав він йому і ще додав: — Історичні процеси не можна перегравати заново, як вигідніше. Те, що має статися, станеться... Тож виходить, що він уже приречений? Ні і ні, — заспокоював себе Роман. Випадок є випадок, і його можна уникнути, вберегтися від лиха. Зрештою, не фаталіст же він. А уникнувши того нещасного випадку, він житиме довго-довго".

Але заспокоєння не приходило.

"Трапився нещасний випадок".

"Трапився, трапився, ТРАПИВСЯ НЕЩАСНИЙ ВИПАДОК..."

Роман вже багнув позбутися тих слів, але не міг, вони бриніли й бриніли в його мозку: "Трапився, трапився, ТРАПИВСЯ НЕЩАСНИЙ ВИПАДОК!" І дві останні дати перед очима: 1952-1987.

Зараз червень, до нового року залишається шість місяців. Це десь... скільки ж це буде? Сто вісімдесят з чимось днів.

"Трапився нещасний випадок".

Що ж, у житті ніхто не застрахований від нещасних випадків, життя є життя, і воно складається не тільки з радощів. Горе — теж невід'ємна частка нашого буття. Та й немає на землі такого страхового агентства, котре б застрахувало тебе від лиха. А тому треба уникати нещасного випадку, слідкувати за кожним своїм кроком і вчинком, бути безмежно обережним. Берегтися, берегтися і берегтися. Ніде й ніколи не ризикувати. Навіть якщо комусь щось загрожуватиме, не ризикувати, пам'ятаючи, що кожний твій ризик може закінчитися для тебе трагічно.

Зненацька з'являлася інша думка: а що він доброго зробив у цьому світі? А раптом і справді доля відпустила йому всього лише тридцять п'ять літ? То який він слід лишить на землі?

"Зрештою, скільки б мені не відпустила доля, а треба жити, — переконував себе. — Жити навіть тоді, коли й справді надійшли твої останні дні. І жити так, щоб кожний день був вартий тижня, місяця, року, вічності. Але хто підкаже, хто порадить, як жити, щоб задарма не тратити свої дні без вигоди для себе й суспільства?"

Здається, в ту ніч вони й не спали. Тільки прилягли, тільки задрімали, як Роман і схопився. У Вітряках співали півні. Була четверта година ранку. Світало.

Намагаючись не розбудити дружину, Роман нечутно вислизнув з постелі і підійшов до відчиненого вікна — в лице йому, в груди війнуло

ранковою свіжістю. Роман ліг грудьми на підвіконня. На кущах бузку застигли великі матово-білі краплі роси. Ані шелесне. Там і тут по дворах голосисте співають півні, стараються один поперед одного, наче у Вітряках відбувається конкурс на краще виконання нехитрої пісеньки "кукуріку".

На стовпчику паркану сидів рудий, аж вогнистий, кіт і старанно вмивався лапою, здійснюючи свій ранковий туалет з деякою навіть обрядовою врочистістю. Зустрівшись з ним поглядом, Роман підморгнув йому.

— Доброго ранку!

— Доброго ранку, — озвалась позад нього дружина і теж лягла грудьми на підвіконня, виглянула на вулицю.

Кілька хвилин вони весело перекидалися словами про те і се, а рудий кіт, не звертаючи на них уваги, все так же старанно вмивався лапою на стовпчику паркану.

— Куди це він так прихорошується? — пирхнула Таїса.

— Напевне, його сьогодні чекають дуже важливі котячі справи.

До від'їзду комбайнів у поле залишалася ще година, і Роман, випивши склянку холодного молока, поспішав до контори колгоспу, де на п'ятнадцятихвилинну нараду мали зібратися спеціалісти, відповідальні за проведення жнив. Швидко дніло, схід рожевів, і там уже віялом було в зеніт золотаве проміння — ось-ось мало зійти сонце. У небі ще висів місяць, але вже не сліпучо-осяйний і казковий, як уночі, а буденний, блідий, наче вилинялий.

По дворах хряпали хвіртки, поспішаючи на жнива, перегукувались механізатори, на шляхах гули машини.

Невдовзі Роман вийшов на центральну вулицю і прискорив ходу. Ось тоді й відчув, що десь тхне паленою гумою.

"Ніби щось горить, — стривожено подумав Роман і прискорив ходу, озираючись. Але ніде ні диму, ні вогню... Вулиця була пустельна, повна вранішньої прохолоди, з обох боків її непорушне застигли високі, вогкі від роси осоки. Через десяток-другий кроків запах паленої гуми різко посилювався. Сумнівів уже не було: у чийсь хаті горіла ізоляція електромережі.

Та ось попереду, низько стелячись, висунувся з-за осоки язик сизого диму. Гордієнко побіг до того місця — з щілин вікон і дверей "Агрокурсів" бив густий, сизий дим, крізь шибки криваво просвічувалися язички полум'я.

На мить пригадалося, як агроном Чумак клацав при ньому вмикачем і як потім, коли він спересердя сплюнув, лампочка під стелею спалахнула сама... Замикання. А втім, це зараз не мало вже аніякого значення. Роман кинувся було бігти до контори колгоспу, щоб закалатати в рейку, підвішену на стовпі, й підняти на ноги людей, як нараз і зупинився, згадавши, що в столі агронома, в сувенірній коробочці з-під чаю, зберігається пшеничне стебельце з трьома колосками...

"Доки люд збіжиться, хата згорить, а з колосків хіба що попільець лишиться в коробці... А втім, навряд чи вціліє й сама коробочка..."

А вулиця була, як і перше, пустельна. Сподіватись на чийсь поміч — марно.

Роман круто повернув і побіг назад, до хати "Агрокурсів", на даху якої вже танцювало-гоготіло розбурхане полум'я. І коли він біг, чийсь голос раптом сказав йому:

"Трапився нещасний випадок".

Вже біля "Агрокурсів" він зупинився: а що, коли оце і є той нещасний випадок, що вкоротить йому віку? Чи не він навював собі: берегтися, берегтися і берегтися.

"Трапився нещасний випадок, — чи не йому казала ці слова дівчина-екскурсовод у краєзнавчому музеї міста Вітряків, того міста, якого ще немає на світі білому. — Одного раннього ранку..."

А що, коли це і є той ранній ранок?

То чи не розумніше буде відійти подалі на безпечну відстань від цієї хати? А ще краще — побігти до контори і підняти людей. Нещасного випадку він уникне, але... Але ще мить-друга — і в палаючій хаті згорить єдине у світі білому пшеничне стебло з трьома колосками...

Хто, коли і де знайде ще одне таке? Та й чи взагалі знайде, бо диво не повторюється на замовлення, не дублюється на всякий пожежний випадок і не тиражується для всіх любителів... І не матимуть люди майбутнього триколоскової пшениці тільки тому, що він, Роман Гордієнко, не зважився ризикнути. Чи буде йому прощення в майбутньому?

А втім, хто про це знатиме? У нього є ще можливість шмигнути в бічну вуличку, доки його не побачили біля "Агрокурсів". Та й хто з простих смертних, знаючи, що це може скінчитися для нього трагічно, кинесться щось там рятувати? Зрештою, він, Роман, не боягуз, він хоче просто зберегти власне життя, то хто йому за це дорікне, хто його осудить?

"Але ж ти сам себе, Романе, бачив біля цієї хати, — зненацька заперечив йому внутрішній голос. — А дорікати тобі ніхто не буде. Ти сам собі дорікатимеш усе життя".

Та і як він житиме, якщо втече звідси? Від людей сховаєшся (це просто), а від самого себе? Ніхто не знатиме, що ти втік, рятуючи власне

життя, але ж про це ти будеш знати САМ. А від своєї пам'яті не втечеш, бо у світі білому немає таких сховок, де можна було б надійно сховатися від самого себе.

Досі Роману не доводилося вибирати між добром і байдужістю. І мабуть, доля до того, як прилетів смерч, оберігала його і вела по добре второваній дорозі до щасливого благополуччя. І ось його час настав.

Але чи варті три колоски (бодай і на одному стеблі!) того, щоб через них ризикувати життям?

Ніхто з вітряківців ні того дня, ні згодом так і не міг збагнути: а яку ж дорогоцінність рятував їхній економіст у помешканні "Агрокурсів"? Та й чи була вона — кошовність — у тій хаті?

Ніхто нічого не міг втямити.

Знову і знову розповідали: коли Роман Гордієнко, охоплений полум'ям, вивалився з вікна палаючої хати, в руці він тримав усього лише жерстяну коробочку.

Люди зривали з себе одяг і кидали його на Романа, доки не збили з нього вогонь. І лише тоді, несучи Гордієнка на простирадлі до машини, що мала спішно везти його в район, з трудом вдалося вибрати з його побілілих пальців коробочку з-під грузинського чаю.

Агроном Чумак, коли йому передали врятовану коробочку, сказав, що в ній він зберігає пшеничне стебельце. Щоправда, не просте, а з трьома колосками. Диво природи.

І, відкривши коробочку, показував те незвичайне стебельце вітряківцям, і ті переконалися, що на ньому і справді три колоски. А чорні вуса Корнія Савича, коли він показував те стебельце, стали чомусь білими, як і його голова.

І довго-довго гадали вітряківці: чи варто було людині в розквіті життя ризикувати собою заради якогось там пшеничного стебла, бодай і з трьома колосками?

Гадали вітряківці і так, і сяк. Сходилися в думці: ніби ж не варто, бо життя є життя.

Але упевненості, що вони праві, не мали. А що коли з того стебла з трьома колосками та виросте нова, незнана досі пшениця, годувальниця людей майбутнього? То, може, варто й життя віддати за один, за єдиний колосок?

А ще Корній Савич показував автору листа від синів своїх, у якому вони писали, що проходять переддипломну практику на дослідній сільськогосподарській станції.

"Як захистимося, то всі разом попросимося на дослідну станцію працювати. Мріємо з того триколоскового стебла, яке порятував з полум'я Роман Павлович Гордієнко, виростити нову пшеницю. Знаємо, що це не просто і не легко, що, може, й життів наших для цього не вистачить, але ми сповнені великого оптимізму в успіхові задуманого. І віримо: заколоситься колись у придніпровських краях триколоскова пшениця! Віталій, Андрій, Сергій — всі Чумаки!"

— У мене ще й четвертий синочок є, — не без гордощів вигукнув Корній Савич. — Тільки він ще до школи ходить, до сьомого класу. І теж у нашу, чумаківську породу пішов. Тільки не в агрономію його тягне, а — в конструктори. І до малювання має кебету. Знань у нього, правда, ще малувато, а ось фантазії — на десятьох вистачить. Подивіться, прошу вас, що мій найменший видумує.

І Корній Савич розгорнув великий аркуш білого цупкого паперу, на якому під високим небом Придніпров'я було зображене безмежне роздолля хлібних ланів. На передньому плані видно було автостраду

"Москва — Сімферополь" і трохи збоку нічим не примітну голубу табличку з білими літерами: "с. Вітряки. 3 км". А в синій далині хлібних ланів і ближче — на передньому плані — висіли якісь дивні літальні апарати, схожі на великі надувні човни еліпсоподібної форми з високими бортами-балонами.

— Бачили? Зроду не здогадаєтесь, що це таке, — посміхався агроном. — Я теж спершу було подумав, що це якісь... ну ті, НЛО. Неопізнані літальні об'єкти, як їх називають. А що виявилось? Ніякі це не енлео, а літальні комбайни. "Де ти, — питаю малого, — бачив такі літальні комбайни? Їх же і в природі не існує..." А син і одказує: зараз, мовляв, немає, а колись будуть... "Коли?", — питаю. "У майбутньому", — одказує син... Ось до чого дофантазувався мій найменший Чумак. Мріє стати конструктором сільськогосподарських машин і конструювати такі літальні комбайни. Це ж треба, га? До сьомого класу ходить, знань ще малувато, а фантазії на десятиох вистачить. І до чого він дофантазується, як виросте? Неодмінно щось таки утне на зразок літаючих комбайнів!

А на білому папері під високим небом Придніпров'я, серед роздольних ланів, отам, де стоїть непомітна голуба табличка на білому придорожньому стовпчику "с. Вітряки, 3 км", літали дивні комбайни — голубі, сині, жовті, оранжеві, — і хотілося вірити, що так воно колись і буде.